

Ustoličen u štovanju: Razumijevanje funkcija štovanja kroz prizmu teologije hrama u Otkrivenju 4 i 5

Zachary Shaffer

ORCID: 0009-0007-4715-7127

Oklahoma Christian University, Edmond, Oklahoma

zachary.shaffer@eagles.oc.edu

UDK: 27-5:27-249

Kategorija: Izvorni znanstveni članak

<https://doi.org/10.32862/kl.19.2.1>

Sažetak

Dok se mnogi znanstveni radovi usredotočuju na objekt(e) štovanja u Otkrivenju, u ovome članku razmatraju se funkcije štovanja u 4. i 5. poglavlju Otkrivenja, njihova povezanost s teologijom hrama te način na koji takvo štovanje doprinosi izgradnji svijeta. Polazeći od pregleda različitih drevnih bliskoistočnih kultura, najprije se definira značenje teologije hrama. Potom se promatra štovanje u odnosu na teologiju hrama te se naglašava njegova funkcija identifikacije i orijentacije. Nadalje, kroz prizmu teologije hrama analizira se i štovanje u Otkrivenju 4 i 5, a na temelju toga izvode se zaključci o njegovim funkcijama. Budući da štovanje ima ulogu u ostvarenju vizije prema kojoj će cijeli svijet jednoga dana postati Božji hram, ono se može razumjeti kao čin stvaranja koji odjekuje iz samog Božjeg prijestolja.

Ključne riječi: *štovanje, Otkrivenje, hram, teologija hrama, stvaranje*

Uvod

Kad je Ivan u Otkrivenju 4 i 5 pozvan pred Božje prijestolje, on svjedoči prizoru slave i štovanja. Ljepota, moć, slike i zvuci zrače s Božjeg prijestolja te zahvaćaju i same štovatelje. O onima koji sjede na prijestolju mnogo se govorilo i raspravljalo, a sudeći prema četirima bićima, nema razloga prestati to činiti. Međutim, premalo je rečeno o onima koji okružuju prijestolje i koji svojim glasovima i pje-

smom uzdižu hvalu Bogu i Jaganjcu. Zapravo, ako je intuicija mnogih kršćanskih crkava točna – naime, da se Otkrivenje „rijetko koristi kao osnova za propovijed, a ipak se u tim istim crkvama riječi Otkrivenja redovito pjevaju“ – tada je možda najprikladnije razumijevanje Boga i Jaganjca upravo ono koje započinje sa štovateljima okupljenima oko Božjeg prijestolja (Koester 2017, 119).¹ Drugim riječima, budući da se kršćani s Otkrivenjem najčešće susreću u činu štovanja, štovanje prikazano u ovoj knjizi može nam pomoći da dublje shvatimo samu kršćansku praksu štovanja. U ovome članku zagovara se tvrdnja da Otkrivenje 4 i 5 prikazuje prizore štovanja u kontekstu teologije Hrama. Time zajednici vjernika pruža duhovni i društveno-religijski pogled na svijet, koji vjernicima pomaže razumjeti vlastito štovanje kao čin primanja i sudjelovanja u novom stvaranju.

1. Teologija hrama

Otkrivenje mnogo toga izražava kroz jezik teologije hrama. Stoga je prvi korak na putu razumijevanja toga što poglavlja 4 i 5 govore o štovanju – razumjeti značenje i ulogu hrama. Ova cjelina donosi sažet prikaz značenja hrama u kulturama drevnog Bliskog istoka (drevni Izrael, Rim, rani kršćani i drugi). Prikaz je nužno općenit i sažet te se pojedinim kulturama ne posvećuje onoliko prostora koliko bi svaka zaslužila. Međutim, ova analiza pokazuje jednu važnu istinu o hramovima, kako u općem smislu tako i u Knjizi Otkrivenja: hramovi su postojali jedan uz drugoga, katkada u skladu, katkada u suparništvu, dijeleći mnoge zajedničke značajke, ali ipak ostajući konačno različiti. U ovome članku temeljni elementi teologije hrama razmatraju se u tri kategorije: 1) hram kao kuća Božja; 2) hram kao poveznica između neba i zemlje; 3) hram kao središte i simbol svemira.

1.1. Kuća Božja

Mnogi narodi drevnoga Bliskog istoka (ANE) vjerovali su da njihovi hramovi služe kao domovi njihovih bogova. To se jasno očitovalo u nazivima i imenima koja su davali hramovima. Na temelju starozavjetnih tekstova razvidno je da su i Izraelci smatrali hram u Jeruzalemu Božjim domom – kućom.² Sveti tekstovi

- 1 Michael Gorman (2011, 17) iznosi sličnu poantu. On primjećuje da su, unatoč „problemima i zabrinutosti“ onih koji odbacuju kanoničnost Otkrivenja (kao i onih koji ga „hiperkanoniziraju“), najodgovornije razumjeli poruku te knjige upravo oni čitatelji koji su joj pristupali „osjetljivo i kreativno, posebno naglašavajući njezinu estetsku dimenziju, ili njezinu sposobnost da pobudi maštu u kontemplaciji i štovanju Boga, ili njezinu ponudu nade za potlačene“.
- 2 Hundley to pokazuje na primjeru hramova u Egiptu, Mezopotamiji, hetitskom kraljevstvu i u sirijsko-palestinskom području (2013, 34, 69, 95 i 118). Beale (2020, 52-53), iako manje usmjeren na jezik, dolazi do istog zaključka citirajući tekstove o izgradnji „kuće“ za egipatskog boga, boga Mara (kraljevstvo Raša i Araša) te za Boga Izraela. Kršćani su također nastavili rabiti ovaj jezik u svojim spisima (npr. 1 Pt 2,4-6).

ponekad prikazuju boga koji osobno potvrđuje hram kao svoj dom i mjesto počinka. Pojam „počinak“ otkriva važan dio teološkog značenja hrama kao kuće. Tako, primjerice, ep *Enuma Eliš* opisuje odluku bogova da izgrade Babilon i njegov hram kao odluku utemeljenu upravo na ideji počinka:

„...Mi ćemo, eto, svetište sagradit, njegovo ime će bit’:
 ‘Svetište odmora našeg’, tu ćemo na počinak ić;
 Svetište mi ćemo podić, što tvoje će stanište bit’.
 Kad ovdje stignemo mi, u njem’ naš će počinak bit’“
 Kad Marduk, (te riječi) ču,
 K’o dan, njemu se silno ozari lice:
 „K’o drugi Babylon, što ga željeste vi,
 Nek’ se podigne zadnje, nek’ čvrsto (?) se
 sagradi ono, ime mu „svetinja“ dajte!“ (Lambert 2013, 113).³

U *Enuma Elišu*, kao i u mitovima mnogih drugih drevnih bliskoistočnih kultura, bogovi pobjeđuju ili na drugi način pokoravaju sile kaosa koje onemogućuju civilizaciju, a zatim se odmaraju u svojim hramovima (Beale 2020, 65-66; Hundley 2013, 43). Iako se njihov odmor može shvatiti kao izraz antropomorfne iscrpljenosti (ili čak lijenosti), njegov je pravi značaj u tome što je veliki zadatak uređenja svijeta dovršen te sada može započeti novo doba njihove suverene vladavine. Odmor, dakle, nije tek biološka nužnost, već postignuto stanje koje označuje da je kuća koja je izgrađena sigurna.

Kada bog odmara ili počiva, odnosno miruje, ljudski život (u gornjem primjeru, „Babilon“) može cvjetati jer su postignuti „stabilnost, sigurnost i red“ – to jest počinak (Walton 2006, 116). Hram, kao dom ili kuća boga, utjelovljuje i osigurava taj počinak koji je bog postigao, a o kojem ovisi ljudski rod. Na tome tragu, Božji počinak nakon stvaranja u Postanku 2,1-3, Božje upute za Šator sastanka nakon izbjavljenja Izraela iz Egipta u Izlasku 25–31 te Božje obećanje počinka Davidu u vezi s njegovom željom da mu sagradi kuću u 2 Samuelovoj 7 – sve se to uklapa u koncept teologije hrama (Beale 2020, 61-66). Slično tome i Isus i car August prikazani su kao pobjednici koji donose odmor ili počinak te uspostavljaju hram kao potvrdu tog počinka.⁴

Kuća božanstva zahtijevala je redovito ljudsko obredno održavanje. „Prisutnost božanstva bila je označena njegovim likom“, o kojem se trebalo skrbiti posebnim ritualima (Walton 2006, 116). Ti su rituali često podsjećali na osnovne kućanske zadatke poput hranjenja, napajanja, kupanja ili odijevanja božanskog lika (Hundley 2013, 45).⁵ Takva je skrb, posredstvom prinosa i zakona čistoće,

3 Tekst je preuzet iz: Marko Višić, prev. 2008. *Enuma Eliš*. Podgorica: ITP Unireks, 84-85.

4 Za Isusa vidi, primjerice, Matej 11,28-12,6. Za raspravu o Isusu i njegovom hramu usp. Beale 2020, 176 i 183. Za Augusta vidi Friesen 2001, 34.

5 Također usp. Hundley 2013, 76-77, 119, 172-173 i Walton 2006, 116.

održavala božanski „počinak“ i stabilnost hrama. Na taj se način neprestano obnavljao odnos između božanstva i svijeta, a obredno se služenje shvaćalo kao oblik ljudskog sudjelovanja u trajnom činu stvaranja.

Ukratko, hram kao božja kuća bio je znak da je pobjednički i suvereni bog dovršio čin stvaranja te da sada vlada i upravlja svijetom. Istodobno, hram je bio mjesto njegove prisutnosti, gdje su ljudi mogli iskusiti njegovu blizinu i doživjeti i sudjelovati u odmoru ili počinku svoga boga.

1.2. Poveznica između neba i zemlje

Hram, kao kuća božanstva, ima još jednu ulogu – on je poveznica između neba i zemlje. Ako je nebeski Bog prisutan među ljudima na zemlji u svome hramu, tada hram također predstavlja mjesto gdje se spajaju nebo i zemlja. Štoviše, kao i u slučaju hrama kao „kuće bogova“, imena ili nazivi mnogih hramova na drevnom Bliskom istoku jasno pokazuju da su ih ljudi doživljavali kao poveznicu neba i zemlje (Levenson 1984, 295).⁶ Sličan obrazac nalazimo i u Starom zavjetu, gdje se izraz „nebo i zemlja“ može upotrebljavati kao metonimija za Jeruzalem ili za njegov hram (Levenson 1984, 294-295). Isto tako, u Novom zavjetu događaj kojim se pomiruju Bog i čovječanstvo – Isusova smrt i uskrsnuće – navodi Isusove sljedbenike da ga shvate kao hram (Iv 2,19-22).

Hram, kao poveznica između neba i zemlje, ukazuje na to da je riječ o mjestu koje učvršćuje odnos između boga i njegovog naroda. Taj odnos, koji hram osigurava i održava, povezuje ljude s nebeskim iskustvima prostora, vremena i identiteta. Prostorno gledano, hram se nalazio na zemlji, *ali* istodobno i na nebu. Hundley opisuje hramske strukture drevnoga Bliskog istoka ističući kako „hram nije bio samo sredstvo donošenja neba na zemlju (iako je ontološki pripadao drugoj sferi postojanja), nego je stvarao nebo na zemlji. Stoga su se narodi drevnoga Bliskog istoka jako trudili izraziti da je njihov hram, kako kršćanska uzrečica kaže, ‘u svijetu, ali ne od njega’“ (Hundley 2013, 135). Vremenski gledano, hram je omogućavao povezanost sadašnjeg trenutka s vremenom kada je bog prvi put uspostavio život i poredak.⁷ Kroz hram je daleka, drevna sila koja je stvorila svemir mogla nastaviti djelovati u sadašnjem prostoru i vremenu, baš kao što je to činila na početku. Na taj način, kroz poveznicu s nebom i početnim činom stvaranja, a u skladu s karakterom i namjerama svojega boga, ljudi su mogli otkriti svoju ulogu i značenje. Drugim riječima, hram je imao i funkciju oblikovanja identiteta ljudi.

6 Također, Hundley 2013, 77. Jedan primjer je hram božice Ištar u Nipuru, koji je nazvan Eduranki: „kuća veze između neba i zemlje“ (Walton 2006, 116).

7 Zato su namještaj, slike, pa čak i struktura hramova na drevnom Bliskom istoku (uključujući hram u Jeruzalemu) često simbolizirali praiskonski svijet (Hundley 2013, 45).

1.3. Središte i simbol svemira

Primarna slika hrama podrazumijevala je da on predstavlja središte i da je simbol svemira, a tu simboliku možemo promatrati na više razina (Walton 2006, 129). Na društvenoj razini hram je u drevnom bliskoistočnom društvu bio središte života. Bogovi su bili bogovi plodnosti, žetve, vremena, pravde, ljubavi, pobjede itd. Riječ je, dakle, ne samo o duhovnim ili božanskim stvarnostima nego i o temeljnim životnim silama koje omogućuju život ljudi, a koje bog određuje, omogućuje i održava kroz hram. Imajući to na umu, Lundquist ističe da je hram bio „središnja, organizirajuća, ujedinjujuća institucija u drevnom bliskoistočnom društvu“ (Lundquist 1983, 213). Konkretno, to je značilo da je hram bio ekonomsko, moralno, sudbeno i političko središte svijeta. Hram je bio uključen u svakodnevni život ljudi, a oni su očekivali da će im on osigurati normalan život.⁸

Na simboličnoj razini, hram je bio minijaturni prikaz svemira. Kao i u drugim aspektima hrama, narodi drevnog Bliskog istoka jasno su naglašavali ovu funkciju u imenima koja su davali svojim hramovima.⁹ Poruka da hram predstavlja svemir najviše se komunicirala kroz njegovu simboličku arhitekturu, a pojedini dijelovi hrama bili su ispunjeni slikama i namještajem koji su nosili to značenje. Primjerice, hram u Jeruzalemu (kao i mnogi drugi sveti prostori u Bibliji) imao je trodijelnu strukturu, koja je odgovarala trima glavnim dijelovima svemira (Beale 2020, 31). Time što je svemir prikazivao u minijaturi, hram je omogućavao svojevrsno putovanje, a time i odnos, prema dalekim krajevima svemira – posebice prema nebu. Upravo zato što je hram (ili barem neki njegov dio) predstavljao nebo, bog je u njemu mogao prebivati i dalje ostati svet. Ne u potpunosti zemlja, a ne u potpunosti nebo, „hram je na neki način bio mini svijet za sebe“ (Hundley 2013, 136).

2. Povezivanje bogoslužja i hramske teologije

Pojašnjavajući kako hramovi na drevnom Bliskom istoku nisu bili tek mjesta namijenjena štovanju, Walton (2006, 116) povlači granicu između hramova i štovanja te ističe sljedeće: „Bogoslužje se odvijalo u hramovima, ali hramovi nisu prvenstveno bili namijenjeni da omoguće ljudima štovanje.“ Time razdvaja hramove i čin štovanja kako bi vratio dublje razumijevanje značenja hramova na drevnom Bliskom istoku, promatrajući ih kao nešto više od samih mjesta štovanja. Na tom tragu, nakon što smo u prethodnom dijelu istražili teologiju hrama, u ovome dijelu usmjerit ćemo se na povezivanje hrama i štovanja na način koji

8 To se pokazuje i u negativnom smislu: uništenje hrama bilo bi doživljeno kao „katastrofalno i kobno za zajednicu“ (Lundquist 1983, 216). Lundquist navodi Tužaljke, Hagaja, „Tužaljke nad uništenjem Sumera i Ura“ te „Prokletstvo Akade“ kao primjere koji pokazuju da je uništenje hrama imalo kozmološko značenje.

9 Na primjer, „Erattakisarra“, što znači „kuća, planina cijelog svijeta“. Za ovaj i druge primjere vidi Hundley 2013, 82.

uzima u obzir teologiju hrama. To će nam omogućiti dublje razumijevanje štovanja opisanog u Otkrivenju 4 i 5.

Definiranje štovanja može biti izazovno. Odmah se postavljaju pitanja o tome tko ili što se može štovati, kao i što to štovanje čini ili ne čini.¹⁰ Budući da se ova analiza usredotočuje na odnos između teologije hrama i štovanja, ovdje ćemo se usmjeriti na funkcionalni pristup definiranju štovanja.¹¹ Drugim riječima, istražiti ćemo načine na koje štovanje – posebno kršćansko – doprinosi načelima teologije hrama koja smo prethodno razmotrili.

2.1. Štovanje *identificira*

Definicija židovskog/kršćanskog štovanja prema Richardu Bauckhamu ide u smjeru povezivanja štovanja i teologije hrama, čak i ako mu to nije bila prvotna namjera. On kaže: „U vjerskoj praksi, štovanje je isticalo razliku između Boga i svakog stvorenja, ma kako uzvišeno ono bilo“ (Bauckham 1998, 118). Bauckham nastoji istražiti na koji su način rani kršćani štovali Isusa te se koristi ovom definicijom štovanja kako bi ustvrdio da su ga rani kršćani štovali na isti način kao i Boga, čime su ga jasno odvojili od ostalih stvorenja.

Zanimljivo je da James Dunn, iako oprezan u prihvaćanju Bauckhamova zaključka o tome da su rani kršćani štovali Isusa poput Boga, zapravo zastupa sličnu definiciju štovanja. Istražujući više od dvadeset grčkih riječi, izraza i izvedenica za štovanje u Novom zavjetu, Dunn dosljedno naglašava „da pisci Novog zavjeta samo štovanje Boga smatraju poželjnim i pohvalnim“ (Dunn 2010, 17). Nadalje, nakon šire analize judaizma u razdoblju Drugog hrama, Dunn zaključuje da je štovanje obilježeno činjenicom da ga samo Bog može primiti (Dunn 2010, 90).¹² Istražujući različita značenja i okolnosti štovanja, i Bauckham i Dunn ističu jednu opću značajku kršćanskog štovanja – štovanje je namijenjeno samo Bogu. Međutim, Bauckham i Dunn nisu jedini stručnjaci koji razmišljaju u tom smjeru.

Istražujući koncept štovanja, Ninian Smart (1972, 52) ustvrđuje da je štovanje ključni dio načina na koji se prepoznaje da je netko bog: „[Biti] bog znači biti štovan.“ Upotreba štovanja, ili stanja štovanja, kao sredstva za ocrtavanje ili početno opisivanje susreta s božanskim leži u pozadini Rudolf Ottova pojma *mysterium tremendum et fascinans* – izraza za koji on tvrdi da najbolje obuhvaća „jedinstveno i neusporedivo iskustvo uzvišenog štovanja“ (Otto 1958, 9). Za Otta,

10 Monografija Niniana Smarta *The Concept of Worship* predstavlja izvrsno istraživanje ovih pitanja.

11 Druge istaknute metode za definiranje bogoslužja uključuju fenomenološki pristup Jamesa Whitea u njegovoj knjizi *Introduction to Christian Worship*, ili lingvističkiji pristup Jamesa Dunna u knjizi *Did the First Christians Worship Jesus: The New Testament Evidence*.

12 Dunn (2010, 28) priznaje da se čini kako se Isus ponekad nalazi „s obje strane odnosa štovanja“ [kao onaj koji štuje i kao onaj koji je štovan], no ipak tvrdi da je isključivost štovanja Boga ostala ključna značajka židovskog/kršćanskog razumijevanja štovanja.

bogoslužje je epistemološko to je trenutak u kojem netko može iskusiti ono što je potpuno drugačije (ili steći neku vrstu istinskog znanja o onom koji je drugačiji). Nekoliko drugih stručnjaka, posebice onih koji proučavaju Otkrivenje, također se opredjeljuje za identifikacijsku ili epistemološku definiciju štovanja.¹³

Kako se kršćansko štovanje definira kao identificiranje (prepoznavanje), spoznaja ili otkrivanje Boga, tako postaje jasniji i njegov odnos s teologijom hrama. Ako je štovanje namijenjeno samo Bogu, tada ono izdvaja Boga. Štovanje ukazuje na Boga i svjedoči o njemu: „Ovdje, i samo ovdje, nalazi se istinski Svetac.“ Ova funkcija štovanja govori o Božjoj suverenosti i prisutnosti u kući Božjoj. Kada u štovanju priznajemo da je Bog doista Bog, unutar okvira koncepta kuće Božje, pokazuje se da je on onaj koji je stvorio red u svijetu i koji ga i dalje održava. Time se također očituje da je Bog dostupan ljudima i da ga oni mogu spoznati. Dakle, štovanje je povezano s teologijom hrama preko koncepta identifikacije, odnosno otkrivenja. U tom smislu, štovanje se može shvatiti kao proces ponovnog otkrivanja prvotnog božanskog otkrivenja, kojim je utemeljen svijet, te ga se može usporediti s naknadnim potresima koji slijede nakon velikog potresa.

2.2. Štovanje usmjerava

Baš kao što kuća božja ukazuje na postojanje poveznice između neba i zemlje, tako i uloga identifikacije u štovanju vodi do druge ključne funkcije štovanja: štovanje usmjerava. Teologija hrama pokazuje da u svemiru postoji određeni red i poredak jer ga je stvorio određeni bog. Štovanje nam omogućuje da to prepoznamo (postanemo svjesni toga) i da se, na temelju poveznice između neba i zemlje, usmjerimo na božanstvo koje sve to stvara i održava.

Ova se misao može (i treba) izraziti konkretnije. Prema Larryju Hurtadu (1999, 2), u antičkom svijetu „štovanje se smatralo karakterističnim i ključnim izrazom nećijih religijskih usmjerenja i predanosti“. To usmjerenje i ta predanost prožimali su cjelokupni život: „rođenje, smrt, brak, obiteljski život, građanski i širi politički život, rad, vojsku, druženje, zabavu, umjetnost, glazbu – sve je bilo prožeto religijskim značenjem i poveznicama“ (Hurtado 1999, 9). Slično tome, Stephen L. Cook (2020, 754) prikladno opisuje ove „društveno-religijske funkcije bogoslužja“:

[Štovanje] je izražavalo i podržavalo zajedničke vrijednosti i uvjerenja izraelske zajednice, ili, bolje rečeno, određenih skupina koje su slijedile Jahvu. Štovanjem se javno utjelovljavalo (pokazivalo) nećije usmjerenje i životne navike. Štovanjem su se u praksi provodile tradicije i učenja društvenih autoriteta ili dijela društva koji su ta učenja i tradicije odobrili i definirali. Izraelci su, prema tome, u štovanju i obredima javno priznavali svjetonazor i životni stil i to komunicirali društvu i drugima oko sebe.

13 Vidi Keener 2000, 237; Sailors 1994, 85; Bauckham 1993, 32.

Dakle, svaki je od ovih društvenih trenutaka pozivao (ili čak zahtijevao) štovanje. Neuspjeh u štovanju u tim trenucima značio je postojati, ali ne biti povezan sa svijetom, što je u biti značilo isto kao i ne postojati.¹⁴

Stoga se (kao i u prethodnom dijelu) orijentacijska funkcija štovanja povezuje sa stvaranjem svijeta. Sukladno tome, štovanje ne samo da identificira i ukazuje na Boga kao stvoritelja već nas poziva i na sudioništvo s Bogom u tom stvaranju (sustvaralaštvo). Ono što je Bog ostvario na početku, štovanje danas ostvaruje u malome, usmjeravajući sve velike i male aspekte života prema svijetu kakav je Bog stvorio i prema ulozi koju je Bog ljudima dodijelio u tom svijetu. Kad se štovanje prakticira kroz rođenje, smrt, brak, rad i slične trenutke, ono oblikuje naš svijet prema Onome koga štujemo. Dakle, štovanje ima usmjeravajuću funkciju koja ne govori samo: „Ovdje je središte“ nego i: „Ovdje smo zbog Njega“.

Štovatelji (ponovno) otkrivaju središte svemira, ali pritom i sami bivaju otkriveni. Drugi su ovu funkciju štovanja izrazili različitim pojmovima. Alexander Schmemmann i drugi opisuju je kao transformativni element štovanja.¹⁵ Psalm 36,10 izražava ovu ideju pjesničkim riječima: „...tvojom svjetlošću mi svjetlost vidimo.“ Jednostavno rečeno, štovanje ne utječe samo na štovatelje već i na sve koji ih okružuju. Ono omogućuje da kroz svakodnevni život hodamo usmjereni prema središtu, a gdje god se ono nalazi, to usmjerenje ostavlja trag i na našoj okolini. U ovoj je funkciji štovanje jasno povezano s temama poveznice između neba i zemlje te temom središta i simbola svijeta.

3. Štovanje i Hram u Otkrivenju

Na temelju konteksta koji smo uspostavili u prethodnom dijelu članka, u ovome se dijelu usmjeravamo na Knjigu Otkrivenja i štovanje koje ondje susrećemo. Glavni će fokus ove analize biti poglavlja 4 i 5. Premda se cijelo Otkrivenje može smatrati instrumentom odnosno činom štovanja, a reference na hramove i teologiju hrama pojavljuju se kroz cijelu knjigu, upravo poglavlja 4 i 5 sadrže središnji dio poruke o povezanosti između štovanja i hrama.¹⁶

14 Kao što Eugene Peterson (1991, 60) rječito kaže o štovanju: „Ako nema središta, nema ni granica. Ljudi koji ne štiju bivaju zahvaćeni golemim nemirom, gotovo epidemijom na svjetskoj razini, kojeg karakterizira odsustvo postojanog usmjerenja i nedostatak trajne svrhe.“

15 Oslanjajući se na nekoliko gore navedenih tema, Schmemmann (1998, 15) kaže: „Prva, osnovna definicija čovjeka jest da je on svećenik. On stoji u središtu svijeta i u svojem činu blagoslivljanja Boga ujedinjuje svijet – primajući svijet od Boga i prinoseći ga Bogu – te ispunjavajući svijet ovom euharistijom, preobražava vlastiti život, onaj koji prima iz svijeta, u život u Bogu, u zajedništvo s Njime.“ Vidi također Cillers 2009, 5.

16 O Otkrivenju kao liturgijskom tekstu vidi Gorman 2011, 38-39; Stuckenbruck 2011, 236; Bauckham 1993, 3.

3.1. Analiza 4. poglavlja

Ivanovi opisi u 4. poglavlju, koji su snažno povezani sa simbolikom hrama, jasno upućuju na to da je Ivan pozvan u nebeski hram.¹⁷ Čak i ako bi Ivanov prikaz nebeskog hrama u 4. i 5. poglavlju mogao ostati nezapažen, tada usputno spominjanje „oltara“ u 6,9 te izričito spominjanje Božjeg hrama u 7,15 to potvrđuju. Nakon što je scena postavljena, Ivan svjedoči prvom od mnogih činova štovanja.

Četiri bića hvale Boga govoreći: „Svet! Svet! Svet Gospodin, Bog, Sveladar, Onaj koji bijaše i koji jest i koji dolazi!“ (Otk 4,8). U jednoj drugoj viziji nebeskog hrama, serafini okružuju Božje prijestolje i međusobno kliču: „Svet! Svet! Svet Jahve nad vojskama! Puna je sva zemlja slave njegove!“ (Iz 6,3). Ovaj stih iz Izaije u samo nekoliko riječi definira teologiju hrama, a u Otkrivenju se ponovno pojavljuje, premda u drugačijem obliku. Prvi dio – „Svet, svet, svet Gospodin, Bog Sve-mogući“ – vjerno odražava Izaiju 6,3, a to se može povezati s poznatom formulom u liturgiji židovskih sinagoga (Stuckenbruck 2011, 245). Drugi dio stiha potpuno je drugačiji. Nema izravnog spomena zemlje ni Božje slave. Prostorni učinci Božje svetosti u Izaiji 6 zamijenjeni su vremenskim. Vrijeme određuje prisutnost Boga koji je bio i jest i koji dolazi. Za razliku od Zvijeri, koja „bijaše i više nije, a opet je tu“, odnos između prošlosti i budućnosti ostaje neprekinut zahvaljujući Božjoj trajnoj prisutnosti. Bog, dakle, nastavlja premošćivati jaz između sadašnjosti i početka, odnosno onog vremena koje Levenson (1984, 297) naziva „protološkim“ vremenom – svijetom „kakav je trebao biti i kakav je bio prve subote“. A Bog će taj prapočetak ponovno dovesti do punine u budućnosti, jer on je taj „koji dolazi“. Važno za Ivanovu publiku (koja se mora nositi sa sadašnjošću), jest to da sadašnjost nije izgubljena između prošlosti i budućnosti. Iako se zemlja ne spominje u Otkrivenju 4,8, prostorne se implikacije nikada ne mogu u potpunosti odvojiti od vremenskih, a Ivan čak aludira na prostor rekavši da Bog „treba doći“ (jer ako Bog dolazi, mora postojati mjesto kamo može doći). Iako je ovdje moguće naslutiti da će Božja slava ispuniti zemlju, Ivan to za sada prikriva: svojoj publici on to neće izreći, nego će im to pokazati. Za sada vizija Božje slave ostaje u nebeskom svetištu.

U ovoj viziji nebeskog hrama štovanje se širi prema van, iako ostaje usmjereno prema unutra – prema Onome koji sjedi na prijestolju, tako da prvi čin štovanja potiče drugi i treći. Četiri živa bića prepoznaju Božju svetost i izražavaju je u „slavi, časti i zahvalnosti“ (Otk 4,9). Potom dvadeset i četiri starješine prepoznaju Božju svetost te pritom uviđaju i nešto o samima sebi; stoga bacaju svoje krune.¹⁸

17 Ovaj se članak temelji na duljem radu istog autora. Taj rad pruža širi kontekst i dublju analizu simbolike hrama u Otkrivenju. Za pristup radu obratite se autoru na adresu e-pošte navedenu na naslovnoj stranici članka.

18 Koester (2017, 111) navodi da gesta skidanja kruna pred prijestoljem „dolazi iz grčko-rimske prakse, gdje bi izaslanici naroda darivali zlatne lovorove vijence vladaru u znak priznanja njegovog autoriteta“.

Svjedočeci štovanju četiriju živa bića, i sudjelujući u vlastitom štovanju, starješine vide sebe u svjetlu onoga tko je Bog, te nastavljaju štovati Boga. U središtu njihova hvaljenja i štovanja nalazi se ispovijedanje Boga kao stvoritelja. Kao što smo vidjeli u raspravi o hramu kao kući Božjoj, Božja stvaralačka djela svjedoče o njegovom vladalačkom autoritetu. Dvadeset četiri starješine pokazuju da je Bog jedini dostojan sjediti na prijestolju u nebeskom hramu i da njegova vlast nadmašuje njihovu.

Kako se 4. poglavlje primiče svome kraju, teologija hrama postavlja pitanje na koje se ne daje odgovor – pitanje o tome što je sa zemljom. Sadržaj 4. poglavlja, koji uključuje brojne simbole hrama i jasnu poveznicu s temom „kuće Božje“, naveo bi čitatelje da očekuju osvrt na odnos između neba i zemlje. Međutim, četiri živa bića izostavila su drugi dio stiha iz Izaije 6,3: „Puna je sva zemlja slave njegove“. Osborne (2002, 237) smatra da taj dio stiha nedostaje jer je zemlja, za razliku od toga, „puna odvratnosti“, te da ondje gdje bi trebala postojati poveznica između neba i zemlje zapravo postoji razdvojenost ili jaz. Kada bi 4. poglavlje stajalo samo za sebe, Osborne bi možda bio u pravu. Međutim, poglavlja 4 i 5 djeluju zajedno (Stuckenbruck 2011, 235), a slava Božja koja ispunja cijelu zemlju tema je 5. poglavlja.

3.2. Analiza 5. poglavlja

Ivanova vizija odgađa predstavljanje „poveznice između neba i zemlje“ kako bi se ono podudarilo s predstavljanjem Isusa. Kada silni anđeo upita tko je dostojan otvoriti svitak i razlomiti njegove pečate, nitko se ne nađe ni na nebu, ni na zemlji, ni u podzemlju koji bi to mogao učiniti. Još uvijek radnja Otkrivenja ostaje u svetištu, ali se opseg vizije sada proširuje na cijelo stvorenje.

Rješenje za problem svitka jest Janje, koje sada stoji u središtu prizora.¹⁹ Kod Janjeta je snažno naglašena poveznica između neba i zemlje, jer ono ima „sedam rogova i sedam očiju, to jest sedam duhova Božjih, po svoj zemlji poslanih“ (Otk 5,6). U 4. poglavlju sedam duhova Božjih prikazani su kao svjetiljke što gore pred nebeskim prijestoljem, no sada su preko Janjeta poslani na zemlju. Sedam svjetiljki, sedam očiju koje obilaze zemljom i duhovi Božji podsjećaju Ivanovu publiku na Zahariju 4, gdje su svi ti elementi prisutni kao proročansko ohrabrenje pri obnovi hrama. Nadalje, sedam rogova na Janjetu vjerojatno označava njegovu moć i pobjedu,²⁰ što su preduvjeti za uspostavu hrama i uređenje svemira. Baš kao što se Bog u 4. poglavlju slavi zbog čina stvaranja, čini se da je i Janje na neki način uključeno u taj čin.

19 Janje je u središtu, i doslovno i teološki: Davis 1986, 43; Mounce 1998, 134; Bauckham 1993, 64.

20 Vidi Gorman 2011, 122; Bauckham 1993, 112. Usp. također: Ps 18,3; 75,5-6.11; 89,18.25; 92,11; 112,10; 132,17; 148,14.

Nakon što su se poklonili Jaganjcu, četiri živa bića i dvadeset četiri starješine započinju prvi od triju kruga štovanja, koji se potom sve više šire. Oni „pjevuju novu pjesmu“, što je izraz koji se često upotrebljava u Psalmima. U svakom psalmu gdje se taj izraz pojavljuje, „nova pjesma“ govori o spasenju ili izbavljenju koje Bog ostvaruje.²¹ Na sličan način, nova pjesma u Otkrivenju 5 govori o tome kako je Jaganjac svojom krvlju otkupio narod za Boga. Ti novi ljudi dolaze „iz svakog plemena, jezika, puka i naroda“ (Otk 5,9), ali Jaganjac preobražava te razlike na sljedeći način: „učinio si ih Bogu našem kraljevstvom i svećenicima i kraljevat će na zemlji“ (Otk 5,10). Prvi krug štovanja proglašava Jaganjčevo novo stvaranje. Jaganjac stvara svojom krvlju – otkupljenjem. On uspostavlja kraljevstvo i postavlja ljude da ga kao svećenički vladari nastanjuju.

Drugi krug štovatelja pojavljuje se u 5,11-12. Oni se nalaze se „uokolo prijestolja, i bića i starješina“. Njihova velika brojnost i relativno općeniti opis kao „anđela“ ukazuju na to da se krug štovanja još više proširio na nebu. Nakon anđeoske hvale, štovanje se ponovno širi. Treći krug štovanja obuhvaća sva stvorenja – sve što postoji na nebu, na zemlji, ispod zemlje i u moru.

S ovim trećim krugom štovanja, slavljenje cijelog stvorenja poprima oblik poznate trodijelne strukture novog hrama. U Starom zavjetu, jeruzalemski hram i mnoga druga sveta mjesta ili predmeti u kojima su Bog i ljudi boravili zajedno bili su građeni u tri dijela (Beale 2020, 32-33). Beale objašnjava da ti dijelovi zemaljskog hrama također odgovaraju i svemiru: vanjsko dvorište, gdje žive ljudi; sveto mjesto, dio neba koji se može vidjeti sa zemlje; i svetinja nad svetinjama, gdje prebiva Bog (što je obrazac koji se vidi i u štovanju u 5. poglavlju) (Beale 2020, 32). Kao što je zemaljski hram odražavao i bio slika cijelog svemira, tako i Ivanova vizija sada prikazuje svemir kao hram, a Božja slava ispunjava cijelu zemlju kroz slavljenje svakog stvorenog bića. Jaganjac je taj koji uspostavlja vezu između neba i zemlje koja je započela započetom u 4. poglavlju, i sa svoga mjesta u središtu svemira oblikuje novo stvaranje – stvaranje koje nastaje i biva oblikovano kroz štovanje.

4. Primjena

Proučavanje štovanja uglavnom se usmjerava na pitanja *što* i *koga*. Što jest (a što nije) štovanje? Koga se može (ili treba) štovati? To je logično, jer za zajednicu koja štuje, „što“ i „tko“ čine samu srž i izvor njezina djelovanja. Način štovanja i onaj kome je ono upućeno uvijek će biti od najveće važnosti. No postoji još jedno pitanje koje se rjeđe postavlja: zašto? Za sve one koji su novi u vjeri (ili su na njenim rubovima), to „zašto“ stoji kao prepreka pred pitanjem „što“ (zašto uopće činimo ono što nazivamo štovanjem?). Isto tako, ono može zakloniti pogled prema pita-

21 Vidi Psalm 33; 40; 96; 98; 144; 149; a također i Izaija 42.

nju „tko“ (zašto bi Bog uopće tražio da ga štujuemo?). Međutim, ako više pažnje posvetimo pitanju „zašto štujuemo“, to može pomoći onima koji se s tim bore da pronađu novu snagu i radost u svom štovanju Boga. Također, onima koji su već navikli na štovanje, može pomoći da steknu dublje razumijevanje i zahvalnost u njemu. Na temelju analize štovanja i teologije hrama u Otkrivenju 4 i 5, u ovom se dijelu nude tri praktične primjene koje mogu oblikovati naše štovanje, s nadom da će svaki kršćanin prije svega jasnije razumjeti zašto štujuemo onoga koga štujuemo.

Prvo, i možda najočitije, kršćansko štovanje trebalo bi oblikovati identitet vjernika u skladu s Isusom Kristom. Ova se ideja ne ograničava samo na Otkrivenje, no način na koji Otkrivenje prikazuje teologiju hrama čini je živopisnijom i jasnijom nego bilo gdje drugdje u Novom zavjetu.²² U 4. i 5. poglavlju, Jaganjčev čin otkupiteljskog stvaranja započinje izgradnju novog hrama, novog svijeta. Zbog toga Jaganjac zauzima svoje mjesto u središtu svemira, na prijestolju zajedno s Bogom. U svemu što slijedi, štovanjem se prepoznaje novi svijetu u čijem je središtu Krist i štovanjem se aktivno u tom svijetu sudjeluje. Kao što N. T. Wright (2017) ističe, štovanje je istodobno „znak [karakteristika] i sredstvo novog stvaranja“. Kroz čin štovanja vjernici postaju svjesni da žive unutar kraljevstva Boga i njegova Pomazanika. Dok ga štujuemo, postajemo „kraljevstvo i svećenici Bogu našem.“ Dok ga štujuemo, bivamo promijenjeni. Kada Isus zauzme svoje mjesto u središtu svijeta, sam svijet postaje drugačiji, a s njime i oni koji ga štuju. Štovati Boga znači živjeti u tom novom svijetu – svijetu u kojem je Isus kralj.

Također ovu prvu primjenu možemo okrenuti naopačke kako bismo postali svjesni ne samo kako nas Isus oblikuje kroz štovanje, nego i kako nas naše idolopoklonstvo oblikuje. Ako štovanje ima funkciju, odnosno ako štovanje nešto čini, tada možemo povezati učinke našeg štovanja s onim kome ili čemu se klanjamo. Veza između teologije hrama i štovanja pomaže nam da te učinke preciznije sagledamo jer nas usmjerava na tri ključna aspekta: kako promatramo prostor, kako promatramo vrijeme i kako promatramo ljudski identitet. Ovo je posebno korisno u modernom Zapadnom svijetu, gdje su svetišta i hramovi rijetki, pa lako možemo pomisliti da, kao kršćani, nemamo prilike štovati nekog drugog boga. Međutim, pažljivo promatranje trenutaka kada nam se mijenja doživljaj svijeta i drugih ljudi može otkriti da ipak štujuemo nešto što nije Bog. James K. A. Smith (2009, 10) detaljno istražuje kako moderni prostori – čak i navodno sekularna mjesta poput trgovačkih centara, stadiona i sveučilišta – oblikuju naš osjećaj sebe i svijeta oko nas tako da nas navode na štovanje, bez obzira jesmo li toga svjesni ili nismo. Ako pratimo tragove promjene svog osjećaja svemira i svog mjesta u

22 Isusov odnos prema štovanju nešto je što Dunn istražuje u cijeloj knjizi *Did the First Christians Worship Jesus: The New Testament Evidence*. U usporedbi s ostatkom Novog zavjeta, Dunn (2010, 130) opisuje Otkrivenje kao „nesputano“ u načinu na koji tretira Isusov odnos prema kršćanskom štovanju.

njemu, mogli bismo otkriti da nešto toliko svakodnevno kao što je bijes u prometu može postati zastrašujuće slično hvalospjevu nepoznatom bogu.

Drugo, hram Božji doseže zemlju u obliku štovanja. Četvrto poglavlje na čitatelje ostavlja snažan dojam svojim prikazom nebeskog hrama, ali istodobno one koji poznaju teologiju hrama ostavlja u napetom iščekivanju Boga koji „treba doći“. U 5. poglavlju, stih koji nedostaje iz Izaije 6 – „puna je sva zemlja slave njegove“ – očituje se u tri kruga (hramskog) štovanja koja zahvaćaju cijelo stvorenje. Veliki dio Otkrivenja još je pred nama, i mnogo toga što dolazi ne ostavlja dojam da je zemlja ispunjena Božjom slavom. Međutim, poglavlja 4 i 5 predstavljaju temelj svega što slijedi. Ako su ta poglavlja samo temelj (a ne ispunjenje) grada koji je hram Božji, opisanog u 21. poglavlju, aluzije na Zahariju 4 trebale bi podsjetiti čitatelje na Božji izazov u tom tekstu – izazov da ne pokazuju prezir „prema danu skromnih početaka“ (Zah 4,10). Kao što temelj jamči da će kuća biti izgrađena, tako štovanje cijelog stvorenja jamči obećanje Novog Jeruzalema. Sukladno tome, kršćani danas ne bi smjeli podcijeniti božansku snagu koja se očituje u štovanju. Ljudi na drevnom Bliskom istoku smatrali su štovanje „ljepilom“ koje povezuje i drži društvo na okupu, a Otkrivenje 4 i 5 prikazuje kršćansko štovanje kao žbuku koja povezuje „cigle“ Novog Jeruzalema. Ovakva perspektiva pokazuje da je štovanje ujedno i stvaralački čin. Ono što kršćani sada grade kroz svoje štovanje jest način na koji nebo prebiva na zemlji, a zemaljsko štovanje dio je Božjeg plana da oblikuje svijet u mjesto gdje Bog i ljudi mogu prebivati zajedno. Ako je tomu tako, kršćani bi trebali biti ambiciozniji u pogledu onoga što mogu postići svojim štovanjem. Ako zajednica vjernika nastoji evangelizirati, obrazovati, iscjeljivati ili donositi mir svojoj široj zajednici, onda bi ih ova poglavlja Otkrivenja trebala nadahnuti da štovanje upotrebljavaju kao sredstvo za ostvarivanje tih ciljeva.

Treće, štovanje povezuje one koji štuju s drugim štovateljima, a u konačnici i s Bogom, izvorom štovanja. Štovanje u 4. i 5. poglavlju prikazano je u antifonalnom obliku (Mounce 1998, 137). Počinje oko nebeskog prijestolja i širi se po cijeloj zemlji, podzemlju i moru, ali se zatim vraća natrag do nebeskog prijestolja, gdje ga oni najbliži prijestolju čuju i ponovno započinju ciklus štovanja (usp. Otk 5,14). Otkrivenje prikazuje štovanje ne kao transakciju, nego kao duboko relacijski čin. Ono se prenosi s jedne jedinstvene skupine na drugu, stalno raste i širi se, sve dok se ne vrati na mjesto s kojeg je započelo. Na svakom koraku štovanje djeluje dvosmjerno: daje nešto onima koji mu svjedoče te, preko onih koji se odazovu, utječe i na one koji ih okružuju. Štovanje tako povezuje vrijeme, prostor i identitet, pokazujući kako su, u skladu s teologijom hrama, nebo i zemlja povezani. Stoga je jedno od najmoćnijih svojstava štovanja njegova sposobnost povezivanja Božjeg naroda. Prema tome, jedan od najsnažnijih načina sudjelovanja u štovanju jest slušati ga i odzvati mu se. Time kako kršćani, sa svojim individualnim i denominacijskim razlikama, sudjeluju u štovanju, te kako svaki pojedinac i zajednica reagiraju i grade na temelju onog što svjedoče na svoj jedinstven način, ponavlja se

obrazac štovanja koji je u Otkrivenju 4 i 5 donio Božju slavu na zemlju. Stoga nije ni čudo da, kada se Božji narod okupi, najprirodnije – i najmoćnije – nije objašnjavati riječi Otkrivenja 4 i 5, nego ih ponavljati, odgovarajući na viziju hrama koju donosi Knjiga Otkrivenja u lokalnom, ali globalnom kontinuitetu – to jest, kroz štovanje.

Zaključak

Otkrivenje ne nudi samo riječi koje trebamo čitati već i iskustvo. Kada netko čita Otkrivenje 4 i 5, ulazi u viziju štovanja koja je zabilježena kao čin štovanja i koja također želi nadahnuti štovanje. Ako postoji neki biblijski tekst kroz koji kršćani mogu bolje razumjeti svoje vlastito štovanje, ovo je zasigurno jedan od njih. U članku je istaknuto da se Otkrivenje 4 i 5 treba razumjeti kroz prizmu ili „naočale“ teologije hrama, a kada se štovanje Boga u Kristu spoji s nadom u novi svijet koji će postati i biti Božji hram (mjesto gdje Bog prebiva/počiva), postaje jasno da štovanje nije samo dar već i alat. Štovanje se od Božjeg trona širi i spušta na zemlju, povezujući ta dva prostora i omogućujući štovateljima da sudjeluju u dolasku novog stvorenja u sadašnjosti, povezujući sadašnjost s onime što dolazi. Najvažnije, štovanje pokazuje kršćanima tko oni uistinu jesu, usmjeravajući njihovo promatranje i razumijevanje svijeta i svega što postoji prema Bogu koji je dostojan štovanja.

Popis literature

- Bauckham, Richard. 1993. *The Theology of the Book of Revelation*. New York: Cambridge University Press.
- . 1998. *The Climax of Prophecy: Studies on the Book of Revelation*. New York: T&T Clark.
- Beale, G. K. 2020. *The Temple and the Church's Mission: A Biblical Theology of the Dwelling Place of God*. Downers Grove: IVP Academic.
- Cillers, Johan. 2009. „Why Worship? Revisiting a Fundamental Liturgical Question“. *HTS Theologese Studies* 65, br. 1: Art# 126.
- Cook, Stephen L. 2020. „Socio-Religious Functions of Worship“. U: *The Oxford Handbook of Ritual and Worship in the Hebrew Bible*, ur. Samuel E Balentine, 754-778. New York, NY: Oxford University Press.
- Davis, R. Dean. 1986. „The Heavenly Court Scene of Revelation 4–5“. Doktorska disertacija, Andrews University. <https://digitalcommons.andrews.edu/dissertations/31>.

- Dunn, James D. G. 2010. *Did The First Christians Worship Jesus: The New Testament Evidence*. Louisville, KY: Westminster John Knox.
- Friesen, Steven J. 2001. *Imperial Cults and the Apocalypse of John: Reading Revelation in the Ruins*. New York: Oxford University Press.
- Gorman, Michael. 2011. *Reading Revelation Responsibly, Uncivil Worship and Witness: Following the Lamb into New Creation*. Eugene, OR: Cascade Books, 2011.
- Hundley, Michael B. 2013. *Gods in Dwellings: Temples and Divine Presence in the Ancient Near East*. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature.
- Hurtado, Larry W. 1999. *At the Origins of Christian Worship: The Context and Character of Earliest Christian Devotion*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Keener, Craig. 2000. *The NIV Application Commentary: Revelation*. Grand Rapids, MI: Zondervan.
- Koester, Craig R. 2017. „Israel’s Worship and the Book of Revelation“. *Word and World Supplement Series 7*: 110-121.
- Lambert, W. G. 2013. *Babilonski Creation Myths*. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Levenson, Jon D. 1984. „The Temple and the World“. *The Journal of Religion* 64, br. 3 (lipanj): 275-298. <https://www.jstor.org/stable/1202664>.
- Lundquist, John M. 1983. „What is a Temple? A Preliminary Typology“. U: *The Quest for the Kingdom of God: Studies in Honor of Geroge E Mendenhall*, ur. H. B. Huffman, F. A. Spina i A. R. W. Green, 205-220. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Mounce, Robert H. 1998. *The Book of Revelation: Revised*. The New Testament International Commentary on the New Testament. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Otto, Rudolf. 1958. *The Idea of the Holy*. Trans. John W. Harvey. New York: Oxford University Press.
- Osborne, Grant R. 2002. „Worship of the Celestial Beings (4:8b-11)“. U: *Revelation*. Baker Exegetical Commentary on the New Testament, 236-242. Grand Rapids, MI: Baker Academic.
- Peterson, Eugene. 1991. *Reversed Thunder: The Revelation of John and the Praying Imagination*. New York: Harper Collins.
- Sailers, Don E. 1994. *Worship as Theology: Foretaste of Glory Divine*. Nashville: Abingdon Press.
- Schmemman, Alexander. 1998. *For the Life of the World*. Crestwood, NY: St Vladimir’s Seminary Press.
- Smart, Ninian. 1972. *The Concept of Worship*. New York: St. Martin’s Press.

- Smith, James K. A. 2009. *Desiring the Kingdom: Worship, Worldview, and Cultural Formation*. Grand Rapids, MI: Baker Academic.
- Stuckenbruck, Loren T. 2011. „Revelation 4–5: Divided Worship or One Vision?“. *Stone-Campbell Journal* 14 (jesen): 235-248.
- Walton, John H. 2006. *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament: Introducing the Conceptual World of the Hebrew Bible*. Grand Rapids, MI: Baker Academic.
- White, James. 1990. *Introduction to Christian Worship*. Rev. ed. Nashville: Abingdon Press.
- Wright, N. T. 2017. „Public Worship as a Sign and Means of New Creation“. *Calvin Symposium on Worship*. Calvin Institute of Christian Worship: YouTube, 20. veljače 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=lqr2UEulDAw>.

Zachary Shaffer

Enthroned Upon the Praises: Understanding the Functions of Worship through Temple Theology in Revelation 4 and 5

Abstract

Whereas other scholarship often focuses on the object(s) of worship in Revelation, this study examines the world-building functions of worship in Revelation 4 and 5 through its participation in temple theology. This paper establishes the meaning of temple theology by surveying various ancient Near Eastern cultures, and it connects worship and temple theology by calling attention to worship's functions of identification and orientation. This study then examines the worship in Revelation 4 and 5 through the lens of temple theology and draws conclusions about the functions of worship based on this examination. Because of worship's role in establishing the new, world-encompassing temple, worship can be viewed as an act of creation, reverberating from the very throne of God.